

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PRESCHOOL AND SCHOOL EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

2024

3/1-son
(May-Iyun)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI

M. Arslanova	4	Bo'lajak oligofrenopedagoglarda inklyuziv ta'lim kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik mazmuni
N. Kadirova	9	Texnologiya fanining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati
S. Abdirasilov	15	Tasviriy san'at o'qituvchisining pedagogik kompetentligi mohiyati va mazmuni
N. Bekmuratov, I. Urinbayev	21	Tasviriy san'at o'qituvchisini kasbiy-metodik tayyorlashning pedagogik-psixologik imkoniyatlari
M. Abzalova, Z. Abzalova	25	Raqamli transformatsiya sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining sanogen tafakkurini rivojlantirish
M.S. Nimatova	29	Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarida topshiriqlar bajarishida kredit-modul tizimining mazmuni
T. Abdujabborova	34	Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning hamkorlik yo'llari
R. Tuxtasinova	39	Variativ dasturlarni amaliyotda qo'llash ta'lim sifatini oshirish omili sifatida
N. Djanxodjaev	42	Neyropedagogikaning nazariy asoslari
A. Gulyamova	46	Hamkorlik pedagogikasi orqali talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish hamda pedagogik faoliyatga tayyorlash tizimini takomillashtirish
B. Xakimova	50	Zamonaviy "Gender" atamasi va o'smirlarni mustaqil qaror qabul qilishiga yo'naltirishning gender muammolari

TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI

D. Sobirov	54	Pedagogika fanlaridan o'quv topshiriqlarini takomillashtirishning xususiyatlari
O. Mustafoyev	58	Nashrlarda sarlavha va matn munosabatlari: (Samarqand viloyati "Zarafshon", Buxora viloyati "Buxoronoma" gazetalari misolida)
K. Po'latova	62	Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining geometrik masalalar vositasida o'quvchilarning aqliy qobiliyatini rivojlantirishdagi pozitsiyasi
M.T. Nurbayeva	73	Boshlang'ich ta'limni tashkil etishda sharq mutafakkirlarining odob-axloq masalalariga oid qarashlari
F. Kalandarova	79	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining deontologik kompetensiyasini takomillashtirish mexanizmlari

TA'LIM SIFATI: MAZMUN VA MOHIYAT

O. Ishmatova	82	Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan maktab-internatlarida tashkil etilgan ritmika mashg'ulotiga doir metodik ishlarning holati
A. Ernazarov	88	Ta'lim sifatini ko'tarish uchun o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatish zarur

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

F. Qodirova, S. Ulxojayeva	93	Mustaqil ta'limda talabalarining kasbiy-amaliy traektoriyasini individual yo'naltirish masalalari
-----------------------------------	----	---

Ozodaxon ISHMATOVA,

CHDU, “Maxsus pedagogika” kafedrasi o’qituvchisi

ESHITISHIDA NUQSONI BO’LGAN BOLALAR UCHUN MO’LJALLANGAN MAKTAB-INTERNATLARIDA TASHKIL ETILGAN RITMIKA MASHG’ULOTIGA DOIR METODIK ISHLARNING HOLATI

Annotatsiya

Maqolada eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalar uchun mo’ljallangan maktab-internatlarida tashkil etilgan ritmika mashg’ulotiga doir metodik ishlarning yo’lga qo’yilganligi yoritib berilgan.

Tayanch so’zlar. Fonetik ritmika, metod, texnologiya, tamoyillar, korreksion texnologiya, kar va zaif eshituvchi, urg’u, intonnatsiya, nutqiy melodika, refleksiv, taqlidiy.

В статье освещается методическая работа по обучению ритмике, организованная в школах-интернатах для детей с нарушениями слуха.

Ключевые слова. Фонетическая ритмика, метод, технология, принципы, коррекционная технология, глухой и слабослышащий, акцентуация, интонация, речевая мелодика, рефлексивная, имитационная.

The article highlights the establishment of methodical work on the rhythmic exercise, organized in boarding schools for children with in hearing defects.

Key words. Phonetic rhythemics, method, technology, principles, correctional technology, deaf and weak hearing, urg’u, intonation, colloquial melody, reflexive, imitation.

Kar va zaif eshituvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarida ritmika mashg’uloti korreksion fan sifatida fejalashtiriladi va olib boriladi. O’quv rejada u musiqiy ritmika korreksion mashg’uloti deb yuritiladi. Musiqiy ritmika mashg’uloti haftasiga ikki marotaba o’tkaziladi va ikki nafar o’qituvchi (okkomponeator va surdopedagog mutaxassislari) olib boradi.

Ixtisoslashtirilgan maktab internatlarining 0-1 chi sinfida musiqiy ritmika mashg’ulotlari o’quv reja asosida, yillik va kalendar rejalarga tayangan holda tashkil etiladi. Mashg’ulot mavzulari takrorlanmaydi, ammo ritmik harakatlar takroriy olib borilishi maqsadlidir. Mashg’ulotlarda nutqiy materilallar tanlanadi, har chorakda 18-14 ta mavzu o’tilsa, har birida musiqa ritmiga tushgan holda yurish, yugurish, tinglash, bajarish va hokazolar kabi jarayonlar bajariladi. Mavzuga ko’ra tanlangan nutqiy material bolalar tomonida xo’r va yakka tarzda talaffuz ettiriladi. 1-chorakning 6-7 mashg’ulotiga yetib kelgach, bolalar turli xil raqs elementlarini o’rgana boshlaydilar. Buning sabasi ular har xil bayramlarda chiqishlarga tayyorlanadilar. 0 chi sinfning II chi chorakidan boshlab hayvonlarga va qushlarga taqlid boshlanadi. So’ngra III chi chorakdan musiqiy tovushlarni eshitib farqlashga, IV chi chorakda musiqa asboblari bilan tanishish va hokazolar ustida ishlanadi. 1 chi sinfning I-II choraklarida asosan 0 chi sinfda olingan malakalar takroriy rivojlantriladi, ammo III-IV sinfdan boshlab atrof muhitda mo’ljal olishga doir ishlar va turli xil nisbatan murakkab raqs elementlarini bajarishga doir ishlar olib boriladi.

Mahalliy surdopedagog tadqiqotchi olimlarimizdan Z. Mamarajabova, D. Yakubjanova, F. Qodirova, X. Raxmanovalar tomonidan eshitishida muammolari bo’lgan bo-

lalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarida musiqa va ritmika korreksion mashg'ulotlari tahlil etilgan.

Eshitishida muammolari bo'lgan bola nutqini reja asosida, korreksion- kompensator choralarni qo'llagan holda shakllantirish lozim. Musiqiy ritmika mashg'ulotlari ana shu jarayonda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quv rejada bu mashg'ulot uchun haftasiga 2 soat ajratilgan bo'lib, ushbu mashg'ulot yo'nalishlaridan kelib chiqqan holda quyidagilarni tashkil etadi:

- ENB bolalar umumiy motorikasini rivojlantirish bilan birgalikda, nutq-harakat va eshituv analizatorlari faoliyatini uyg'unlashtirish;

- ENB bolalarning umumiy motorikasi orqali nutqini harakatga keltirishga o'tish jarayonida nutq tabiiyligi, intonatsiya va ritmik jozibadorligini shakllanishiga erishish;

ENB bolalar talaffuz malakalarini shakllantirish va korreksiyalash jarayonida eshituv diqqatini rivojlantirish.

Mashg'ulotlarda qo'llanuvchi, o'z ichiga harakat va og'zaki nutqni qamrab oluvchi barcha mashqlar quyidagilarni ta'minlashga qaratilgan:

- nutqiy nafas va u bilan bog'liq bo'lgan nutqning ravonligini ta'minlash;
- ovoz kuchi va balandligini o'zgartirish ko'nikmalarini shakllantirish;
- tovushlar, bo'g'in, so'z, so'z birikmalari va jummalarni to'g'ri talaffuz qilish;
- tavsiya etilgan tezlikda nutqiy materialni talaffuz qilish;
- turli ritmlarni idrok etish, ajrata olish hamda qayta aytib bera olish;
- o'z his-hayajonini turli intonatsion vositalar orqali bildirib olish.

Musiqaviy ritmika mashg'ulotlarida ishning quyidagi yo'nalishlari belgilab olinadi:

- tovush va ularning birikmalari ustida ishlash;
- ritm va temp (jadallik va sur'at) ustida ishlash;
- nutqiy nafas olish va nutqiy uyg'unlik ustida ishlash;
- ovoz va intonatsiya ustida ishlash.

Barcha yo'nalishlar nutq ustida ishlash jarayonida muhim sanalib, bir-biri bilan o'zaro uyg'unlikni tashkil etadi. So'zlarda bo'g'inlarni, gaplarda va jumlalarda so'zlarni uyg'un holda talafiuz qilish muhim va oson bo'lmagan talaffuzni shakllantirish bo'limiga xosdir.

Ravonlik ustida ish olib borish nutqiy nafasni me'yorlash hamda o'z ovozi bos-hqara olish malakasi bilan chambarchas bog'liq.

Tovush, nutqiy nafas, temp va ritmni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar musiqa bilan birgalikda hamda musiqasiz olib boriladi. Mashg'ulotlar jarayonida ba'zan faqatgina harakatdan iborat bo'lgan mashqlar ham bajarilib, ular musiqaviy-ritmik stimulyatsiyalar deb nomlanadi. Ushbu mashqlarning maqsadi nafas olishni me'yorlashtirish, ritmni his etishni rivojlantirish, harakatlarni rivojlantirishdan iborat. Bunday harakatli mashqlar ritmni his etish va nafas organlaridan foydalanish malakasining rivojlanishiga yordam beradi. Bundan tashqari, musiqa sadosi ostida harakatlar bolalar motorikasining rivojlanishiga ham samarali ta'sir ko'rsatadi.

Musiqali-ritmik stimulyatsiyalar harakatlarni raqs elementlari bilan uyg'un holda olib borishdan iborat bo'lgan mashqlardan tashkil topadi. Ular har bir darsda albatta amalga oshirilishi lozim bo'lgan mashqlar sanaladi hamda musiqa sadolari ostida amalga oshiriladi. Musiqani tanlashda asosan o'quvchilar ritmik urg'ulatni qiyinchiliklarsiz ajrata oladigan raqs musiqalariga e'tibor qaratiladi. Bunday musiqalar sho'x, qizdiruvchi xarakterga ega bo'lishi lozim. Aynan shunday musiqa bolalar tomonidan ritmni harakatlar orqali yetkazib berish imkonini beradi. Bundan tashqari musiqaviy jo'rlik eshitish idroki-

ning rivojlanishiga ijobiy ta'ir etadi. Musiqa yordamida (eshitish asosida) bolalar eshitgan ritm va templarini qiyinchiliksiz, turli xildagi raqs harakatlari bilan uyg'unlashtirish imkoniga ega bo'ladilar.

Musiqa ostida bajariluvchi harakatlarning xarakteri turlicha bo'ladi. Nafasni me'yorlashtirishga qaratilgan mashqlarni bajarishda ohista (ravon) harakatlar ustunlik qiladi. Ritm ustida ishlashda bajarilishi taklif etilayotgan ritmga qarsaklar bilan uyg'unlashgan raqs elementlari, so'ngra ritmga mos bo'lgan qadam tashlashlar ham asta-sekin jara-yonga qo'shib boriladi.

Talafuz malakalarini me'yorlashtirishga qaratilgan mashqlar tizimida musiqasiz bajariluvchi harakatlar alohida ahamiyat kasb etadi. Ular quyidagilardir:

- tana harakatlari - oldinga, yon tomonga, 90, 180, 360 gradusga engashish;
- bosh harakatlari - o'ngga, chapga, oldinga, orqaga burilish;
- qo'l harakatlari - tepaga, yon tomonga, oldinga ko'tarish, yelkalami ko'tarish va-tushirish, bilaklarni aylantirish;
- oyoq harakatlari - tizzalarni bukish va to'g'ri qilish, oyoqni yelka kengligida ochish va boshqalar.

Ushbu harakatlarning xarakteri ham turlicha, ya'ni sokin, mayinlikdan toki qisqa va keskin bo'lishi mumkin.

Nutqiy nafas va nutq ravonligi ustida ishlashda qo'llanuvchi mashqlar mayin harakatlar bilan ajralib turadi.

Nutqning ritm, sur'ati, jadalligi, ovoz va intonatsiya ustida ishlashda tabiiy harakatlardan, shuningdek, kulgu, rad, inkor etish bilan bog'liq bo'lgan tabiiy imo-ishoralardan foydalaniladi.

Ushbu mashg'ulotlarda qo'llanuvchi barcha harakatlar talaffuz ko'nikmalarini shakllantiruvchi va mustahkamlovchi vosita sifatida qaraladi. Mashg'ulotlar jarayonida bajariluvchi har bir harakatga avaldan tayyorgarlik ko'rilmaydi, yod olinmaydi va uyga vazifa berilmaydi. Shu sababli ular o'qituvchiga taqlid asosida bir necha bor (2-5 marta) takrorlanadi. O'quvchilar harakatlarni to'g'ri bajarishga o'rganib borgach, ularni takroriy bajartirish ishlari qisqarib boradi. Harakatlar mobaynida talafituz qilib boriluvchi tovush, bo'g'in va so'zlar nutqda to'g'ri qo'llanilganda, harakatlar o'z vazifasini to'liq bajargan, deb hisoblanadi. Shunday qilib, harakatlar - nutqni shakllantirish va uni korreksiyalash maqsadini amalga oshiruvchi vosita sanaladi. Ushbu mashg'ulotlarning pirovard maqsadi - harakatlarsiz to'g'ri talaffuz qilingan nutqni tashkil etadi. Shu sababli o'quvchilar o'zlari tomondan talaffuz qilinganlarni ko'rish-eshtitish asosida nazorat qilib borishlari lozim bo'ladi. Bunda cho'ntak apparatlari, simsiz statsionar apparatlar foydalanish lozim bo'ladi. O'qituvchi bolaning ovoz kuchaytiruvchi apparati uning harakatlanishiga to'sqinlik qilmasligiga ishonch hosil qilishi zarur.

O'qituvchining barcha topshiriqlari eshitish-ko'rishga tayangan holda beriladi. Lekin shu bilan birga sof eshitish asosidagi topshiriqlar ham beriladi. Eshitib farqlashga beriluvchi material turli ritm, mantiqiy urg'u, intonatsiyani idrok etish va uni qayta aytishni nazarda tutadi.

Nutqiy material bolalarga lug'aviy (ma'no) jihatdan tanish bo'lib, mashg'ulotning fonetik vazifalariga mos bo'ladi. Nutq materiali bir vaqtning o'zida ham talaffuz malakalarini shakllantirish, ham eshitish qobiliyatini rivojlantirish maqsadida qo'llanadi.

O'quvchilarning o'qituvchiga, uning harakatlariga namuna sifatida taqlid qilgan holda bir necha bor takrorlashlari tabiiy taqlidni yuzaga keltiradi.

Mashg'ulotlar jarayonida ba'zi elementlarni bajara olmasalar, o'zlashtira olinmagan

elementlarning bir qismi yakka mashg'ulotlarga olib chiqiladi.

Bu mashg'ulotlarni to'g'ri talaffuzga, chiroyli, ravon, yengil xatti – harakatlarga ega, tabiiy ovoz balandligiga ega, shu bilan birgalikda eshitish qobiliyati va talaffuz ustida ishlash metodikasini to'liq o'zlashtirgan surdopedagog tomonidan olib borilishi mumkin.

Ammo amaliyotni kuzatish davomida musiqiy ritmika mashg'ulotlarining ish turlari ichida tovushlar talaffuziga e'tibor qaratilmasligi aniqlandi. Mashg'ulot asosan bolalarning harakat koordinatsiyasi va qo'shiqdagi so'zlarni takrorlash bilan chegaralanishi kuzatildi. Mashg'ulotda tanlanlan nutqiy material faqatgina asosiy fanlardan olinib, talaffuzda mustahkamlanmoqda, ammo so'zdagi fonemalarning to'g'ri talaffuziga e'tibor berilmayapti.

Maxsus maktablarda korreksion mashg'ulotlarning tashkil etilishi o'rganildi. Buning uchun:

1. Dastlab bu mashg'ulotlarning maqsad va vazifalari aniqlashtirildi.

Korreksion mashg'ulotlarning maqsad va vazifalari:

- o'quvchilar rivojlanishidagi muammolar natijasida kelib chiqqan ikkilamchi nuqsonlarni bartaraf etish, yumshatish, bilinmaydigan holatga keltirish;
- muammolarning ta'limni egallashga bo'lgan salbiy ta'sirini kamaytirish;
- fanlarni o'zlashtirishda uchraydigan qiyinchiliklarning oldini olish va bartaraf etishning tegishli choralarini ko'rish;
- o'quvchilarni samarali muloqotga o'rgatish, mustaqil faoliyatning turli shakllariga tayyorlash;
- salomatligini nazorat qilish va tiklashga o'rgatish;
- o'z-o'zini baholash va namoyon qilish uchun qulay sharoitlarni yaratish.

Musika va ritmika mashg'ulotlarini kuzatish davomida ushbu vazifalarning ayrimlarini bajarilmoqda. Asosan yo'l qo'yilayotgan kamchilik o'g'zaki nutq ustida muntazam va sistematik ish olib borishda ko'rinmoqda.

Amaliyotda musika va ritmika korreksion mashg'ulotini tashkil etish bo'yicha quyidagi muammolar aniqlandi:

1. O'qituvchilar uchun respublika miqyosida yaxlit hujjatlashtirish me'yorlari ishlab chiqilmaganligi sababli turli maxsus maktab-internatlarda ushbu mashg'ulotlarning natijaviyligini obyektiv baholashning imkoniyati mavjud emas.

2. Dars va mashg'ulotlarda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiluvchi talablar ishlab chiqilmaganligi sababli o'qituvchilarning faoliyati monitoringi tashqi omillarga asosan yuritilmoqda, ya'ni aynan o'quvchilar erishgan ko'rsatkichlarga ko'ra emas, balki o'qituvchilarning o'quv va jamoat ishlari natijalariga asosan tahlil etilmoqda.

3. Aksariyat o'qituvchilar, ayniqsa, tegishli yo'nalishlarda qayta tayyorlov kurslaridan o'tgan pedagoglarning o'quvchilarda mavjud muammolarning darajalari (yengil, o'rta, og'ir, chuqur)ni inobatga olgan holda o'quv topshiriqlarini tayyorlash bo'yicha kasbiy kompetensiyasi yetarli emas. Chunki ular o'quvchilarning rivojlanishidagi o'zgarishlarni aniqlash imkoniyatini beruvchi ma'lumotlarni taqdim etish bo'yicha tajribalariga ega emaslar. Bu esa, korreksion mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha o'qituvchilar o'rtasida sog'lom raqobatning yuzaga kelishiga to'sqinlik qilmoqda. Aksariyat o'qituvchilardan ayrim o'quvchilarning nutqiy, jismoniy imkoniyatlaridagi o'zgarishlarning sezilmayotganligi so'ralganda ularning javobi – "bahonasi" bitta – "bu o'quvchi og'ir, shuning uchun bajara olmaydi".

4. Korreksion mashg'ulotlarni tashkil etishga qo'yiladigan talablarning yaxlit tarzda ishlab chiqilmaganligi. Amaliyotda ushbu mashg'ulotlar to'plangan milliy tajribalar

va xorij adabiyotlarida keltirilgan uslubiy tavsiyalar asosida olib borilmoqda. Biroq xorij ta'lim tizimida qo'llanilayotgan uslubiy yondashuvlarning to'g'ridan-to'g'ri qo'llanilishi ko'zlangan maqsadga erishish imkoniyatini bermayapti.

5. Yosh pedagoglarning kar va zaif eshituvchi bolalalar muloqotda qo'llaydigan nutq shakllari va vositalaridan foydalanish ko'nikmalariga ega emasligi. Bu holat o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni yuzaga kelishiga to'sqinlik qilmoqda. Natijada o'quvchilar mashg'ulot mazmunini to'liq tushunib yetmayaptilar. Mashg'ulot jara-yonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro muloqotning yetarli emasligi pedagogik jarayonning texnologik jihatdan va mazmunan to'liq tuzilmaganligidan dalolat beradi.

6. Mashg'ulotni rejalashtirish bo'yicha uslubiy vositalar mavjud emasligi. Metodik vositalar qanchalik yetarli bo'lib, ularning mazmuni zamon talablari darajasida o'z vaqti-da takomillashtirib borilsa, shunchalik korreksion mashg'ulotlarning sifat va samarador-ligini oshirishga sharoit yaratilgan bo'ladi.

Mashg'ulotlarda mavzularga oid nutqiy material so'z va so'z birikmalarni, she'rlar-ni xor hamda yakka tarzda takrorlatish ishlari amalga oshiriladi. Ammo bu turdagi ish bosqichlarida o'quvchilarning og'zaki nutqidagi tovush talaffuzining aniq va ravonligiga alohida to'xtalmaydi. Bu ishlar 3 chi sinfda mashg'ulotning "Fonetik mashq" deb nom-langan bo'limida amalga oshirilib, tanlangan tovushning so'zlardagi talaffuziga ko'proq urg'u beriladi. Ammo, bu ishlar 0-1 sinfda amalga oshirilsa ham natija bo'lar edi. Kuza-tuvlar va izlanishlar natijasida aynan "Fonetik ritmika" metodikasi bunday imkoniyat-ga ega ekani ma'lum bo'ldi. Pedagogik jarayonni tashkil etishda hamkorlik tamoyiliga asoslanish muhim o'rin tutadi.

Fonetik ritmikada mashg'ulotlarni o'tkazish uchun tanlangan barcha harakatlar, talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish va mustahkamlash uchun stimulyatsiya hisoblana-di. Mashg'ulotlarda bajariladigan harakatlar oldindan yodlab olinmadi. Shuning uchun ular o'qituvchi bilan sinxron ravishda bir necha marta (har biri 2-5 marta) takrorlana-di. Bolalar harakatlarni to'g'ri takrorlashni o'rganganlaridan so'ng, takrorlashlar soni kamaytiriladi. So'z, bo'g'in, tovush nutqda to'g'ri amalga oshirilgandagina va harakat to'xtagandan keyingina harakat o'z vazifasini to'liq bajaradi. Shunday qilib, fonetik rit-mika mashg'uloti jarayonidagi harakat - nutqni shakllantirish yoki uni tuzatishga bo'lgan maqsadga erishish vositasidir. Ushbu mashg'ulotlarning yakuniy maqsadi – harakatsiz fonetik jihatdan to'g'ri shakllantirilgan nutqdir.

Ushbu vazifani hal qilish uchun bolalarning taqlid qilish qobiliyati (harakatli, ham nutqiy) va maksimal darajada eshitish qobiliyati safarbar qilinadi. Fonetik ritmika bo'yi-cha mashg'ulotlarda tovush kuchaytiruvchi uskunalardan foydalanish majburiydir. Bu simsiz ovoz kuchaytiruvchi uskunalar yoki shaxsiy eshitish vositalari bo'lishi mum-kin. Tanlangan jihozlar o'quvchilarning harakat erkinligini va tovushning yaxshi sifatini ta'minlashi zarur.

O'qituvchining mashg'ulot davomida beradigan ko'rsatmalari, shuningdek, barcha nutq materiallari o'quvchilarga eshitish - vizual tarzda taqdim etiladi. Ammo bu bilan bir-ga faqat eshitish idrokidan ham foydalaniladi. Eshitish asosida ko'plab harakatli (yurish, yugurish, to'xtash, sakrash) va nutqli (she'r o'qish, tez aytishlar, savollarga javoblar, so'zlarni, bo'g'inlarni talaffuz qilish) mashqlari bajariladi.

Eshitishga turli ritmlarni, mantiqiy urg'uni, intonatsiyani farqlash, idrok etish va ifo-dalash bo'yicha ko'plab materiallar taklif etiladi.

Talaffuzni o'rgatishning analitik-sintetik printsi-piga muvofiq, mashqlar butun so'z va uning elementlari (bo'g'inlar va alohida tovushlar) ustida ishlashni birlashtiradi. Mashq-

larning materiali bo'lib so'zlar, bo'g'inlar, bo'g'in birikmalari, alohida tovushlar, shuningdek, iboralar, frazalar, tez aytishlar, sanoqlar, qisqa matnlar va she'rlar xizmat qiladi.

Nutq materiali bolalarga tanish va leksik jihatdan mavjud, mashg'ulotning fonetik vazifalariga javob beradi. Harakatlar bilan birga aytiladigan nutq materiali fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotning bir qismini egallaydi. Qolgan vaqt ushbu materialni bosqichma-bosqich o'zlashtirish uchun ajratilgan - avval harakatlar bilan, keyin ularsiz. Oxirgi bosqichning maqsadi mustaqil nutqqa yaqin sharoitlarda olingan ko'nikmalarni avtomatlashtirishdir. Barcha nutq materiallardan talaffuzni to'g'rilash va eshitish qobiliyatini chiniqtirish uchun foydalaniladi.

Barcha mashqlar taqlid qilish orqali amalga oshiriladi. Nutq materiali oldindan yodlanmaydi. Mashg'ulot davomida o'quvchilar va o'qituvchi doira shaklida turadilar. Ular o'qituvchini yaqqol ko'rib turadilar, o'qituvchi bilan sinxron ravishda harakat qiladilar va nutq materialini talaffuz qiladilar. Vizual namoyish va ko'p karra takrorlash o'quvchini tabiiy to'g'ri taqlidga undaydi.

Agar mashg'ulot jarayonida ba'zi bolalar uchun ayni elementlar qiyin bo'lsa, bu elementlarning ustida ishlash, individual mashg'ulotlarga qoldiriladi. Shunday qilib, fonetik ritmika bo'yicha frontal mashg'ulotlarning o'zlashtirilmagan nutq materialining bir qismi yanada chuqurroq o'rgatish uchun individual mashg'ulotlarga o'taziladi. Bunday harakatchanlik to'g'ri talaffuzni mustahkamlashga yordam beradi. Individual mashg'ulotlar olib boradigan har bir surdopedagog fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotlarda qo'llaniladigan metodik ish usullarini o'zlashtirishi kerak.

Fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotni o'qituvchi-defektolog olib boradi, u tananing, qo'llarning, oyoqlarning, boshning turli harakatlarini to'g'ri va chiroyli bajarishni bilishi lozim.

Barcha holatlarda o'qituvchi nutqi namuna bo'lib xizmat qilishi, fonetik jihatdan to'g'ri shakllangan, hissiy rangga ega bo'lishi kerak.

Shu bilan mashg'ulot ENB bolalarning og'zaki nutqini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi, darslar orasida bog'liqlik hamda korreksion ta'sirda izchillik va ketma-ketlikka erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ишматова, О. С., Кравченко, А. П. (2024). Билингвизм И Его Влияние На Речевое Развитие Ребёнка. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(1), 307-312.

2. Ишматова, О. С., Камбылова, З. Н., Абдурахмонова, Р. Х. (2024). Механизм логопедической работы и рекомендации для детей с потолгией заикания при судорожных ситуациях чтобы улучшить речь. *pedagog*, 7(2), 591-599.

3. Ishmatova, O. S. (2022). Korreksion mashg'ulotlarda eshitishida nuqsoni bor bolalarning og'zaki nutqini fonetik ritmika orqali rivojlantirish. *chirchiq*, 1(1), 70.

4. Ishmatova, O. S. (2022). Mavzu: Eshitishida nuqsoni bor bolalarni estetik tarbiyalashning muhim omil. *uzbek scholar journal*, 10, 333-336.

5. Ishmatova, O. S. (2022). Role of phonetic rhythm in correction of speech defects. *galaxy international interdisciplinary research journal*, 10(11), 487-491.

6. Xusnuddinova, Z. X. (2023). Alohida ehtiyojli boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirishda yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari. Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari, 1(1), 365-368.